

1 SAMMY

Když lidé našeho stáří hovoří o válce, nemají na mysli Vietnam, ale onen konflikt, který vypukl před více než půlstoletím a zasáhl téměř celý svět. Než jsme do něj vkročili my, zuřil už téměř dva roky. Jen do invaze v Normandii prý v té válce zahynulo přes dvacet milionů Rusů. K zásadnímu zlomu v ní došlo u Stalingradu, ještě než naše noha vstoupila na evropský kontinent, a už dlouho předtím byla vítězně vybojována bitva o Británii. Ovšem než válka skončila, stála Ameriku milion obětí – přímo v bojových akcích padlo na tři sta tisíc amerických vojáků. Jenom v Pearl Harboru zahynulo onoho neblahého dne v prosinci 1941 třiaadvacet tisíc mužů (kromě toho víc než pětadvacet tisíc dalších utrpělo zranění), což je víc, za ten jeden jediný den, než po odečtení padlých v nejdelsí a nejkrvavější pacifické bitvě činily naše celkové ztráty v Tichomoří, víc mrtvých Američanů než v den invaze do Francie.

Není divu, že jsme do toho potom šli.

Díky Bohu za atomovou pumu, radoval jsem se společně se zbytkem civilizovaného západního světa, když jsem si tehdy před padesáti lety přečetl palcové titulky v novinách a dozvěděl se, že to bouchlo. To už jsem byl zpátky doma. Válka pro mě skončila, přežil jsem ji bez škrábnutí a jako válečný veterán jsem na tom byl mnohem líp než před ní. Dokonce jsem měl možnost jít studovat. Což jsem učinil, a potom dokonce dva roky učil na jedné koleji v Pensylvánii. Pak jsem se vrátil do New Yorku a brzy si tam našel zaměstnání – začal jsem pracovat jako reklamní textař v inzertním oddělení časopisu.

Za takových dvacet let, možná ještě dřív, budou noviny po celé naší zemi přinášet fotografie nejstarších místních vysloužilců z té války, kteří se ještě budou objevovat na stále vzácnějších slavnostních přehlídkách pořádaných o vlasteneckých svátcích. Vlastně už teď nejsou tyhle parády příliš časté. Já jsem se jich nikdy nezúčastnil. Myslím, že můj táta taky ne. Kdysi dávno, to jsem byl ještě děčko, se Henry Kantowitz, potrhlý vrátný z činžáku naproti nám, dole v jižním Brooklynu, přibližně stejně starý jako táta, v Den příměří a v Den obětí války vždycky navlékl do starobylé uniformy z první světové, komplet i s polorozpadlými kamašemi, a potom v ní celý den štrádoval po chodníku sem a tam, od tramvajových kolejí na Railroad Avenue směrem k moři až k bufetové cukrárně na rohu Surf Avenue a zase zpátky. Starému Henrymu Kantowitzovi, stejně jako tátovi, mohlo být tehdy něco málo přes čtyřicet, ale při tom vytrvalém pochodování se napařoval jako malej kluk. Uondané ženské s nateklýma nohama, které se vracely z práce s nákupem z hokynářství či od řezníka v rukou do svých skromných bytůček a naprosto ho ignorovaly, častoval štekavými vojenskými povely. Nevšímaly si ho ani jeho dvě dcerky, kterým bylo jeho počínání zřejmě velmi trapné – mladší byla stejně stará jako já a druhá asi o rok starší. Říkalo se, že za války utrpěl při jednom nepřátelském dělostřeleckém útoku šok, ale moc jsem tomu nevěřil. Tenkrát jsme taky asi neměli tušení, co výraz „šok“ vlastně znamená.

V našich cihlových činžácích o čtyřech či pěti patrech tehdy nebyly žádné výtahy a pro některé stárnoucí či už přímo staré lidi býval výstup po schodech při návratu domů značně nepříjemný. Ve sklepech se skladovalo uhlí. Obsluha nákladáků, které ho přivázely, ho dolů sypala s ohlušujícím rachotem kovovými žlaby. V suterénních prostorách trůnily kotle a boilery a v domě se vyskytoval správce, který tam buď bydlel, nebo jenom docházel, a o němž jsme vždycky uctivě mluvili jako o „panu Tomatom“, protože na dům dozíral ve jménu pana domácího, jehož jsme se téměř všichni trochu báli – koneckonců někteří z nás se bojí domácího i dnes. Necelou půlhodinku chůze odtud byl slavný Coney Island, obrovský zábavní park se stovkami a tisíci barevných žárovek, nejrůznějšími lákadly, hrami, dobrodružnými jízdami a stánky s občerstvením. Velkou, proslulou atrakcí byl tehdy Lunapark, stejně jako „Steeplechase“, areál, který

založil jakýsi pan George C. Tilyou, za mého dětství už dávno mrtvý, takže toho o něm nikdo moc nevěděl. Každá strana Steeplechase se pyšnila nezapomenutelnou reklamou podniku, nápadným, řvavým kresleným obrazem groteskní, růžové, rozšklebené, trochu idiotské mužské tváře, která planula přímo satanskou veselostí a vyznačovala se neuvěřitelnými dvojrozměrnými ústy, širokými snad přes celý blok a plnými nekonečného množství obrovských zubů. Zřízení tohoto podniku nosili červené uniformy a zelené žokejské čapky a z mnoha táhla whisky. Tilyou kdysi bydlel na Surf Avenue ve vlastním soukromém domě, rozložitě dřevěné budově, od jejíž vstupní plošiny vedla pěšina k několika kamenným schůdkům, po nichž se teprve scházelo na chodník. Jako by se do něho propadaly. Když už jsem byl trochu větší a chodil jsem kolem do veřejné knihovny, na stanici podzemky nebo v sobotu na odpolední představení do kina, nořilo se jméno rodiny, vyryté v betonu do čelní svislé plochy nejnižšího schodu a už znatelně poškozené, z poloviny do země. To už se všude v okolí našeho domu prosazoval nezadržitelný pokrok v podobě naftového topení – všude rozkopané chodníky, do kterých se ukládaly trubkové rozvody a nádrže s palivem.

Za těch dalších dvacet let budeme na těch novinových fotografiích a v televizních šotech vypadat všichni jistě už hodně špatně – tak trochu bizarně, jako lidé z jiného světa, sešlí věkem, proplešlí, celí scvrklí, s bezzubými připitomělými úsměvy v propadlých, vrásčitých tvářích. Už teď postupně umírají lidé, které znám, a jiní, které jsem dobře znal, jsou po smrti už vlastně dávno. Nosíme brýle a začínáme povážlivě nedoslýchat, někdy jsme příliš upovídání, opakujeme se, těžko se vyrovnáváme s potížemi a i ty nejpovrchnější rány se nám hojí stále déle a zůstávají po nich výmluvné jizvy.

A potom už nebude trvat dlouho a všichni navždycky odejdeme.

Zůstanou po nás jen záznamy a upomínky pro pozůstalé a představy, které se jim v nich občas podaří vyvolat. Jednoho dne třeba některé moje dítě – adoptoval jsem je samozřejmě zcela oficiálně a s jejich souhlasem – nebo dospělé vnouče náhodou objeví moje letecké výložky či medaili za statečnost, nárameník se seržantskými proužky nebo možná tu mou chlapeckou fotografii – malý Sammy Singer, který měl kdysi na Coney Islandu ze všech žáků svého věku nejlepší pravopis a vždycky ve třídě vynikal i v aritmetice, elemen-

tární algebře a v deskriptivní geometrii – v zimní letecké kombinéze s beránkem a v padákovém postroji, kterou kdosi pořídil někdy před půlstoletím daleko za mořem na ostrově Pianosa, blízko západních břehů Itálie. Sedíme tam nedaleko letadla na naskládaných půlmetrákových pumách s vymontovanou roznětkou a usmíváme se do fotoaparátu, je časně ráno, čekáme na další příkaz ke vzletnutí a z pozadí nás sleduje náš bombometník pro tu akci, vzpomínám si, že měl hodnost kapitána. Byl to rozkřičený, impulzivní Arménc, ze kterého šel občas trochu strach, protože se ve zrychleném kurzu, do něhož ho neočekávaně zařadili při operačním výcviku na letecké základně v Columbii v Jižní Karolíně, nestačil naučit pořádně navigovat. Z naší skupinky tam tehdy utvořili dočasnou posádku, která spolu prodělávala bojový výcvik a nakonec se letecky přepravila za moře do válečného prostoru. Pilotoval nám Texasan jménem Appleby, kterého nedokázalo nic rozházet a který byl velmi systematický a opravdu dobrý, zaplatípambu, ale ti dva se velmi brzy začali srdčně nesnášet. Já jsem dával přednost Yossarianovi, který měl smysl pro humor a byl bystrý, trochu divoch, ale stejně jako já chlapec z velkoměsta, který by radši umřel, než by se nechal zabít, jak prohlásil jenom napůl žertem jednou už ke konci války, rozhodnutý žít věčně, nebo se o to aspoň pokusit. S tím jsem se dokázal snadno ztotožnit. Od něj jsem se naučil říkat ne. Když mně nabídli další proužek, znamenající povýšení, a ještě jednu leteckou medaili, pokud se zavážu k dalším deseti bojovým letům, odmítl jsem, a oni mě tedy poslali domů. Celou dobu jsem se držel stranou od Yossarianových neshod s Applebym, protože jsem byl malý a bojácný, jenom poddůstojník, a ještě ke všemu žid. V té době jsem měl v povaze důkladně se nejdřív přesvědčit, jak na tom s nějakým novým známým jsem, než jsem dal najevo, co si myslím, i když jsem se alespoň v zásadě, byť ne vždycky s tou dávkou sebedůvěry, jakou bych si byl přál, pokládal za stejně dobrého jako ostatní, včetně důstojníků. Dokonce jsem pevně věřil, že nejsem o nic horší než ten hromotlucky, prostořeký arménský bombometník, který do omrzení pošahaně vtipkoval, že je vlastně Asyřan, příslušník národa, který už dávno vyhynul. Bylo mi naprosto jasné, že jsem sečtější než oni všichni dohromady, nemohli mi konkurovat, ani pokud šlo o správný pravopis, ale v žádném případě jsem nebyl tak hloupý, abych se těmito svými přednostmi nějak kasal.

Nikoho nepřekvapovalo, že Yossarian při každém našem cvičném nočním letu nad Jižní Karolínou nebo Georgií zabloudil. Stal se z toho dobrý vtip. Od kamarádů poddůstojníků, se kterými jsem se setkával na ubikacích nebo v jídelně, jsem se dozvídal, že i jejich bombometníci, ze kterých narychlo udělali navigátory, ztráceli při nočních cvičných letech orientaci, a z toho se stal další oblíbený fór. Třetím důstojníkem v naší posádce byl nesmělý druhý pilot jménem Kraft, ze kterého pak za mořem udělali prvního pilota a kterého nakonec nad Ferrarou v severní Itálii sestřelila protiletadlová obrana, když podruhé nalétával na tamější most, takže tam zařval. Yossarian jako vedoucí bombometník totiž nestihl shodit pumy při prvním náletu, a protože se tam ještě jednou vrátil, když viděl, že ani ostatní most nezasáhli a zůstal nepoškozený, dostal za to nakonec medaili. Tehdy při těch cvičných navigačních letech nad Jižní Karolínou našel Appleby vždycky bezpečně cestu zpátky s pomocí svého radiokompasu. Když jsme se ovšem jedné noci opět nadobro ztratili, radiokompas přes hodinu nefungoval. Nedaleko řádila bouře, jejíž výboje rušily spojení, a já dodnes jasně slyším Yossarianův hlas v palubním telefonu:

„Dole vidím břeh nějaké řeky. Otoč to doleva, přelet ji, a já na druhý straně najdu nějaký orientační bod.“

Posléze se ukázalo, že to nebyl břeh řeky, ale pobřeží Atlantiku, a my že si to šineme rovnou do Afriky. Appleby nakonec ještě jednou ztratil trpělivost a po půlhodině to začal zkoušet znova, a když konečně zachytil radiové signály a s jejich pomocí nás dostal zpátky na domovské letiště, zbývalo nám tak málo paliva, že jsme ani nestačili dojet od přistávací dráhy k naší stojánce. Motory nám chcípaly, než jsme je stačili vypnout.

Málem jsme v tom tehdy všichni zůstali.

Trvalo hezkých pár let, než jsem ze sebe ten zážitek setřásl, a i když jsem pak o něm občas vyprávěl, zdaleka to nebylo jen pro zasmání.

Na té fotce je tam se mnou ještě jeden kámoš, Bill Knight, toho dne střelec v horní věži, který byl asi o dva roky starší než já, už ženatý a otec dítěte, s nímž se mohl těšit pouhý jeden týden, a potom taky hubený mladík mého věku, jmenoval se Howard Snowden, radista a střední střelec odněkud z Alabamy, který to pak asi o měsíc později koupil nad Avignonem a dlouho v letadle umíral, sténal bolestí a kňoural, že mu je zima. Na té fotografii je nám sotva dvacet, a taky

na ní jako děti, kterým je sotva dvacet, vypadáme. Howie Snowden byl první mrtvý člověk, kterého jsem viděl, a jediný nebožtík, kterého jsem spatřil mimo márnici. Moje žena umřela v noci, a když jsem dorazil do nemocnice, abych vyřídil příslušné administrativní záležitosti a začal zajišťovat pohřeb, už na pokoji nebyla. Rozloučila se se světem přesně tak, jak onkolog, který ji opatroval, předpověděl – strefil se téměř na den. Byla dlouho nemocná, ale bolesti měla jen někdy, a my se všichni pokoušíme věřit, že vůbec netrpěla, protože to byla vždycky moc hodná ženská, alespoň na mě určitě, i na děti, dobrá duše, která byla stále v přívětivé náladě. Pokud se někdy naštvála, tak na svého prvního muže, a to jen občas, především proto, že často neplatil alimenty, ale pro svoje přítelkyně si peníze vyšetřil vždycky, dokonce se stačil několikrát znovu oženit. Já jsem měl na mrtvoly štěstí, řekl mi těsně po válce Lew, přítel z dětství, který v Evropě jako pěšák skončil v zajetí a viděl stovky mrtvých, než ho přes moře dopravili zpátky domů – Američanů i Němců, a v Drážďanech spousty zabitých civilistů, protože ho po tom britském náletu, při kterém zahynuli snad všichni obyvatelé toho města a o němž jsem od něj slyšel poprvé, poslali spolu s ostatními válečnými zajatci pod strážním dozorem odklízet trosky. O tom náletu jsem vážně neměl ani tušení a ze začátku jsem si myslel, že jenom tak kecá.

„Přes sto tisíc lidí? Ty ses asi pomát, Lew. To by bylo víc než v Hirošimě, když tam bouchla atomovka.“

Ověřil jsem si to a musel jsem připustit, že má pravdu.

Ale od té doby uběhla už spousta času. Není divu, že naši potomci se o druhou světovou válku moc nezajímají. Většina jich tehdy ještě ani nebyla na světě. To už by jim teď muselo být nejmíň kolem padesátky.

Ovšem jednoho dne, někdy v budoucnosti, kterou si netroufám přesněji určit, otevře možná některé naše dítě nebo vnučce náhodně objevenou krabici či zásuvku, najde v ní distinkce palubního střelce, válečnou leteckou medaili, seržantské proužky a mou fotografii z války, a vyvolá to v něm ostře konturovanou vzpomínku na něco, co se mezi námi kdysi odehrálo – nebo třeba taky neodehrálo, ale odehrát mělo. Jako se to přihodilo mně s otcovou plynovou maskou z první světové války.

Rád bych věděl, co se s ní asi stalo. Když jsem byl malý, byla to moje nejoblíbenější hračka, a když byl táta dole ve městě v práci (dělal jako

stříhač v továrně na dětskou konfekci), potají jsem si s ní náruživě hrál. Mám taky schovanou jeho fotografii v uniformě. Když jsem si ještě na základní škole přečetl životopis německého leteckého esa z první světové války barona Manfreda von Richthofena, určitou dobu jsem si přál, abych už byl co nejdřív velký, stal se ze mě stíhací pilot, utkával se s tím Němcem každý den ve vzduchu nad francouzskými zákopy a pokaždé ho úspěšně sestřelil. Byl to můj hrdina a já jsem horoucně snil o tom, jak ho sundám. Brzy po válce, rozumí se po mé válce, můj otec zemřel. Tvrdili, že na rakovinu. Táta strašně rád kouřil doutníky. Kupoval si je v malém krámku v sousedství, hned za rohem na Surf Avenue. U pracovního stolu tam sedával vždy spokojený pan Levinson, usmíval se, před sebou měl naskládané nože a tabákové listy, rozřezával je, rovnal a svoje doutníky vlastnoručně balil. Paní Levinsonová, rozvázná žena téměř trpasličí postavy, s tmavými vlasy a pihovatým obličejem, prodávala v tom krámku koupací čepice, špunty do uší, nafukovací kola na plavání, kyblíčky a lopatíčky a další drobné hračky a potřeby na písčnou pláž, vzdálenou odtamtud jen pár set kroků. Byli to bezdětní manželé.

Všichni lidé tehdy pracovali. Jako kluk jsem určitou dobu roznášel po ulicích a nábřežních denních barech noviny. Naše sestry prodávaly ve stáncích na dřevěné promenádě mražené krémy a limonády. Davey Goldsmith zase prodával hotdogy. Přímo na pláži pobíhali po horkém písku jako fretky prodavači eskym a kelímků se zmrzlinou, z humpoláckých papundeklových krabic, které poponášeli v opálených pažích, stoupala mlžná pára ze suchého ledu, a ti hoši se snažili udat ze své pěticentové nabídky co nejvíc, než je chytí policajt, některý z těch, co jim šli po krku, protože na tohle kšeftování samozřejmě neměli licenci. Obecenstvo v plavkách jim upřímně drželo palce, aby se jim podařilo trestající ruce spravedlnosti uniknout. Nemálo těch lehkonožých starších chlapců, kteří si takhle nebezpečně přivydělávali, jsem osobně znal.

Rytmické náporu mořských vln na břeh bylo slyšet až k nám do bytu, stejně jako zvon výstražné bóje (co se jí nikdo „nebójí“, dělali jsme si legraci). Občas, ve vzácné tiché chvíli raného či pozdního odpoledne, k nám dokonce tlumeně dolehla nezřetelná, přízračná hudba od nejbližšího kolotoče, exotické taneční melodie doprovázející rotaci obrovského zařízení instalovaného hned u promenády, asi

čtvrthodinku chůze od našeho domu. Kolotoč byl osazený dřevěnými oři barvy zlatohnědých karamelék, v leskle černých postrojích, vyšperkovaných další cukrátkovou výzdobou, modrou a růžovou, která připomínala cucavé bonbony, lékořici, sladké želé – odkud se tady vlastně ti nádherní koníci vzali? Existoval snad kdesi nějaký výrobní podnik, továrna, která vyráběla výhradně koně pro kolotoče? Že by na tom někdo vydělával těžké peníze? Kolem nás nikdo bohatý nebyl.